

ARAP HARFLİ YENİ TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİLERİNİN (1839-1928) KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ*

Safiye AKDENİZ**

ÖZET

Türk edebiyatında antoloji olarak değerlendirebileceğimiz en eski eserler şiir mecmuaları ile şairlerin şiirleri yanında biyografileri hakkında da bilgi içeren şura tezkireleridir. Halk edebiyatında ise bu türün işlevini cönkler gerçekleştirmiştir.

Batıdaki anlamıyla ilk antolojiler bizde 19.yy.'da vermeye başlanmıştır. Bu eserler içerdikleri antolojik, biyografik ve tenkidi malzemeyle hem edebiyat tarihi hem de tenkidi açısından büyük önem taşımaktadırlar. Bu antolojilere bakarak estetik anlayışımızın gelişimi hakkında da bilgi edinmek mümkündür.

Bu çalışmada, Yeni Türk edebiyatının başlangıç tarihi olan 1860 yılından Latin harflerinin kabul edildiği 1928'e kadar basılmış Arap harfli Yeni Türk edebiyatı antolojilerinin içerik ve metod yönünden karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Antolojilerde en sık yer alan şahsiyetler Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hamid, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Tevfik Fikret vb.dir. Yazıda tekrarlanan eserler de belirtilmiştir. Eserlerin metodik açıdan bir çok kusur taşıdığı ve bu dönemi konu edinen günümüz antolojileriyle benzerlikler gösterdiği bir diğer tesbittir.

ABSTRACT

The oldest works of Turkish literature which we can appreciate as anthologies are poetry periodicals and biographical memoirs (**şura tezkireleri**) which inform the biographies of poets and their poems. Manuscript collections of folk poems (**cönkler**) have the same function of şura tezkireleri in the Folk literature.

The anthologies like the western ones started to appear in the 19th century. Those works which contain anthological, biographical and critical information have a great importance to both the history of the literature and to its criticism. By studying these anthologies, it is also possible to be informed about the progress of our aesthetical understanding.

In this article, anthologies written in Arabic of the New Turkish literature from 1860- the beginning year of the new Turkish literature to 1928- the year when Latin characters were accepted- have been discussed and compared according to their contents and methods. The famous personalities which are mentioned in the anthologies most are Rezaizade Ekrem, Abdülhak Hamid, Namık Kemal, Şinasi, Ziya Paşa, Tevfik Fikret etc. In this article, the repeated works are also mentioned. It is also shown that there are lots of methodical deficiencies in the works and that these works have similarities with the present anthologies which deal with that period.

Tanzimat'ın ilanından (1839), Latin harflerinin kabul edildiği 1928 yılına kadar antoloji sayılabilecek birçok eser basılmıştır. "Numuneler", "seçmeler", "müntahabat" adı altında yayımlanan bu eserlere "kıraat kitapları" ile bir şahısa ait örneklerden oluşmuş müstakil derlemeler de ilave edilirse bir

** Araş.Gör.Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

hayli kabarık bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple bu incelemede tek bir yazarın eserlerinden seçmeler içeren kitaplar (külliyat vb.) araştırmanın sınırları dışında bırakılmış, ilk koşul olarak birden çok yazardan örnekler içermesine dikkat edilmiştir. Araştırmanın konusunu teşkil eden 16 antolojinin belirlenmesinde ise, yukarıdaki koşul da gözönünde bulundurularak edebiyat tarihleri ve benzer kaynaklarda devamlı zikredilmeleri ölçü alınmıştır.

Yukarıda da belirtildiği üzere araştırmamızın sahası geniş, ancak ele alabileceğimiz eser sayısı sınırlıdır. Bu sebeple söz konusu eserler üzerinde yapacağımız incelemelerden elde edilecek sonuçlar bu dönemde basılmış antolojilerle ilgili genel bir fikir edinilmesini sağlamasına rağmen özelden, doğrudan doğruya, seçilmiş antolojileri bağlayan sonuçlardır. Gerekli görülen bu açıklamalardan sonra şimdi, ele alınacak antolojilerin bir listesi, basım tarihlerine göre edebi devirlere dağılımı yapılmak suretiyle verilecek, ardından bu eserlerle ilgili açıklamalar yapılacak ve son olarak da metod ve muhteva yönünden karşılaştırmaları yoluna gidilecektir.

I.Tanzimat Döneminde (1860-1896) Basılmış Antolojiler¹: Harabat (1874), Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye (1879), Hadikatü'l Üdeba (1882), Müntahabat-ı Cedide (1885), Asar-ı Meşahir (1886), Muharrerat-ı Nadire (1890), Osmanlı Edebiyatı Numuneleri (1894), Mahşerü'n Nefais (1895)

II.Fecr-i Ati (1909-1913) ve Milli Edebiyat (1911-1923) Döneminde Basılmış Antolojiler:Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye (1909-1910), Edebiyat-ı Cedide (1912), Nefais-i Edebiye (1913), Resimli Müntahabat-ı Edebiye (1913), Milli Edebiyata Doğru (1918), Resimli Asar-ı Nefise (1919), Güzel Yazılar (1920-1923)

III.Cumhuriyet Devrinde (1928'e kadar) Basılmış Antolojiler:Türk Edebiyatı Numuneleri (1926)²

Tanzimat dönemine ait ilk önemli eser Ziya Paşa'nın üç ciltten oluşan Divan şiiri antolojisidir. İlk kez 1874'de İstanbul'da basılan eserde diğer antolojilerden farklı olarak Türkçe şiirler yanında Arapça ve Farsça şiirler de bulunmaktadır³. Eserde, Sami Paşa'nın takrizinden sonra mesnevi tarzında aruzun mefulü/mefailü/feülün kalıbıyla yazılan ve antolojinin en önemli

1 Refik ve Tevfik tarafından beş cilt olarak hazırlanan Letaif-i inşa adlı antoloji basım tarihi itibarıyla (1865) ele aldığımız dönemin ilk ürünlerinden olmasına rağmen yalnızca Divan edebiyatı yazarlarının mektuplarını içermesi sebebiyle araştırmamıza dahil edilmemiştir.

² Yukarıda yer alan eserlerin edebi dönemlere göre dağılımı yapılırken Kenan Akyüz'ün "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", (İstanbul, 1990) adlı kitabında bu dönemler için kabul edilen tarihler esas alınmıştır. "Fecr-i Ati" ve "Milli edebiyat"ın bazı yılları ortak olduğu için ayrı maddeler halinde değil birlikte verilmiştir.

³Harabat, Ziya Paşa, Matbaa-i Amire, İstanbul 1291 (1874), 3+25+285 syf.

2.cilt: Matbaa-i Amire, İstanbul 1292 (1875), 11+506 syf.

3.cilt: Matbaa-i Amire, İstanbul 1292 (1875), 1+436 syf.

bölümlerinden biri sayılan manzum önsöz yer alır. Tevhid-i bari ve münacat, na't-ı nebevî, sebab-i terki-i Harabat, ahval-ı eş'ar-ı Türki, meşrut u ahval-i şairi, ahval-i şuara-yı Rum, Ahval-i şuara-yı İran, ahval-i şuarayı Arab ve hadis-i ni'met ve ihtar u ma'zeret olmak üzere dokuz başlık altında tertip edilen önsöz 795 beyitten meydana gelmektedir.

Ziya Paşa, Harabat'ı her bir cildi belli nazım şekillerine ayırmak suretiyle tasnif etmiştir. Buna göre Harabat'ın birinci cildinde 22 şairin Türkçe, 38 şairin Farsça, 37 şairin de Arapça kasideleri yer alır. İkinci ciltte 393 Türk, 374 İran, 345 de Arap şairinden manzumeler bulunmaktadır. Türkçe şiirler, terkiyat, terciat, tesdisat, tahmisat, kıtaat, rubaiyyat, gazeliyyat ve ebyattan meydana gelir. Eserin son cildi ise sadece mesnevilere ayrılmıştır. Mesneviler 17'si Türkçe, 36'sı Farsça olmak üzere toplam 53 tanedir.

Daha çok eski şairlerin yer aldığı eserde Nevres Efendi, Kazım Paşa, Cevdet Paşa, Halet Efendi, Hersekli Arif Hikmet Bey, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Mütercim Asım Efendi, Keçecizade İzzet Molla, Avni Bey, Galib Bey, Kazım Paşa, Mahmud Nedim Paşa, Namık Kemal, Nevres Efendi ve Yusuf Kamil Paşa çağdaşı olup şiirlerine yer verdiği şairlerdir. Bir edebiyat tarihi denemesi sayabileceğimiz sebab-i tertib-i Harabat kısmında Ziya Paşa, şiire nasıl başladığını, kimleri kendine örnek aldığını, eserini nasıl düzenlediğini, Harabat adını verişinin nedenini açıklar. Meşrut u ahval-i şairi başlığı altında şiir sanatından ve iyi bir şairde bulunması gereken özelliklerden bahseder. Ahval-ı eş'ar-ı Türki ve Ahval-i şuara-yı Rum bölümlerinde ise Divan şiirinin çeşitli açılardan -edebi dil, nazım tekniği, devreler vb.-değerlendirmesini yapar. Bu değerlendirmeleri sırasında Ziya Paşa, kendisinin de içinde bizzat görev aldığı Türk şiirindeki Tanzimatla başlayan yenileşme hareketinden hiç söz etmez. Onun özellikle vurguladığı konu Divan edebiyatının büyüklüğüdür. Övdüğü ve beğendiği şairler ise Ahmed Paşa, Necati, Zati, Baki, Nabi, Nedim, Şeyh Galip, Ragıp Paşa ve İzzet Molladır.

Ziya Paşa, Divan şiirini övmek suretiyle Hürriyet Gazetesi'nin 7 Eylül 1868 tarihli 11. sayısında yayımlanan “şiir ve inşa” makalesindeki düşünceleriyle çelişkiye düşer. Önceleri Divan edebiyatının milli bir edebiyat olmadığını, asıl edebiyatımızın Halk edebiyatı sayılması gerektiğini savunurken antolojisinde eski beğeni ve alışkanlıklarına döner. Divan şiirini “bütün edebi nevilerin en üstünü, dilin aynası” diye yüceltir. Bütün bunları geriye dönüş olarak değerlendiren Namık Kemal, Tahrib-i Harabat (1330-1887-88) ve Takib-i Harabat (1312/1896-97) isimli eserleri ile Harabat'ı eleştirir.

Bu dönemin bir diğer önemli antolojisi Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye'dir. Ebuzziya Tefik'in hazırladığı bu nesir antolojisinin ilk baskısı 1879'da altıncı ve sonuncu baskısı ise 1912 yılında yapılmıştır. Altı kez

basılmış olan eserin baskıları arasında bazı içerik farkları bulunmaktadır⁴. Örneğin, "Birinci baskıda bir örnekle yer almış bulunan İsmet Bey (H.1215-M.1800) diğer baskılarda yoktur. Cevdet Paşa ilk üç baskıda üç örneği ile verilmişken, dördüncü ve altıncı baskılarda yoktur. İlk baskılarda olup da sonradan çıkarılan yazılar, kısmen Abdülhamit sansürünün endişesiyle, kısmen de esere alınan edibin ilk seçilen parçasına kıyasla daha önemli bir örneğinin tercih edilmiş olmasındandır. Sansür endişesiyle ilk baskıda alınmış iken sonra çıkarılan yazı, Naima'dan seçilmiş "Hal-i Sultan II.Osman parçasıdır"⁵.

Eser, antolojinin içeriğinin ve özelliklerinin açıklandığı bir önsözle başlar. Bu önsözde yazar eserini niçin yazdığını ve yazarken ne gibi bir yol izlediğini açıklar. Ebuzziya Tevfik'e göre "Hüsni ifade, birinci derecede güzel düşünmekle ve ikinci derecede güzel düşünüp de güzel yazanların asarını numune tutmakla müyesser olur". Bu sebeple yazar, "milletimizin edebiyatına hizmet için emsali havi bir mecelle tertibini her türlü teşebbüsün en mühimi addeyledim" der. Eserini oluştururken tuttuğu yolu ve sebebini ise şöyle özetler: "Bu mecellede tuttuğum usul halden maziye nazardır, fikrimin sahih olup olmadığını ise asar-ı münderice arae eder sanırım. Ecdadımıza bakmalı da ne olmaklığımız lazım geldiğini ondan anlamalı. Yoksa yazdığımız şeylere Veysi'lerin, filanların asarı mehek addolunursa edebiyatımızın istikbali emin olmaz".

Önsözden sonra eser Sinan Paşa'dan alınan beş örnekle devam eder. Fuzuli 3, Koçi Bey, Naima, Nedim 1, Kani 6, Hakkı Paşa 2, Cevdet Paşa 4, Edhem Pertev Paşa 4, Şinasi 6, Ziya Paşa 6, Sadullah Paşa 4, Kemal Bey 26 parçalarıyla eserdeki yerlerini alırlar. Böylece toplam 19 sanatçının 96 eserini inceleme fırsatı buluruz. Görüldüğü gibi antolojide eserlerine en çok yer verilen edebi şahsiyet Namık Kemaldir. Çünkü Ebuzziya, Tanzimattan sonra oluşan nesir anlayışını benimsemiş ve bu tarzın en yetkin temsilcilerinden biri olarak Namık Kemal'i kabul etmiştir. Eserin önemli özelliklerinden biri her yazarın biyografisine yer verilmesi ve edebiyatımız açısından değerlendirilmelerinin yapılmasıdır. Ayrıca seçilen örnekler üzerinde dikkate değer yorumlar da yapılmıştır.

Hadikatü'l Üdeba, Emin Osman tarafından derlenmiş Tanzimat devri antolojilerindendir⁶. İki ciltten meydana gelen eserin oldukça hacimsiz olan 1.

⁴ Bizim bu incelememizde esas aldığımız baskı, ikinci baskıdır. Diğer baskıları ise şöyledir:

1.baskı: Mihran Matb., İstanbul 1296 (1879), 512+7 syf.

2.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1302 (1885), 540+6 syf.

3. baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1306 (1889), 3+493 syf.

4.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1308 (1890), 3+500 syf. (resimli)

6.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1329 (1913), 544 syf.

⁵ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 7.cilt,Dergah Yay., İstanbul 1990,s. 94

⁶ Hadikatül Üdeba (cüz 1-2), Emin Osman, Matbaa-i Aramyan, İstanbul 1299 (1882), 160 syf.

cildinde (80 syf.) sadece beş yazarın eserine rastlamaktayız. Eserin baş kısmındaki Şinasi'nin 3, Sultan Veled ve İmam Fahreddin Razi'nin birer şiirlerinin dışında kalan parçalar nesir örnekleri olduğu için bu cilde nesir antolojisidir diyebiliriz. Yukarıda bahsedilen şiirler ve Rezaizade Mahmud Ekrem'in iki küçük makalesi dışında kalan tüm örnekler Namık Kemal'den seçilmiş nesir parçalarıdır. Bunlardan "Hukuk" ve "Maarif" adlı makaleler daha önce ele aldığımız Ebüzziya Tevfik'in antolojisinde de yer alan yazılardır. Görüldüğü gibi Emin Osman zaten bir hayli kısa olan eserinin büyük bir kısmını tıpkı Ebüzziya gibi Namık Kemal'e ayırmıştır.

Mustafa Reşid'in "Müntahabat-ı Cedide"si nazım ve nesir olmak üzere iki kısımdan meydana gelmiştir⁷. Her iki bölümde de eserlerine yer verilen edebi isimler Tanzimat edebiyatının ileri gelen şahsiyetleridir. Bu özelliği ile eser devrini en çok yansıtan antolojilerden biridir. Toplam 768 sayfalık eserin 384 sayfalık nazım kısmında 33 şairin 181 eseri yer almaktadır. Bunlardan 6'sı Fransız edebiyatından yapılmış çevirilerdir. 384 sayfalık nesir kısmında ise çoğu manzum bölümde de yer alan isimlerin oluşturduğu 17 yazarın 56 metni bulunmaktadır.

Büyük bir kısmını resmi yazılar, mektuplar ve makalelerin meydana getirdiği nesir kısmının diğer önemli bir bölümünü ise Namık Kemal'in Cezmi (60 syf.) romanıyla Akif Bey (21) ve Zavallı Çocuk (18) adlı tiyatro eserleri oluşturmaktadır. Böylece roman veya tiyatro türünden bir örneğe en çok sayfa ayıran antoloji Müntahabat-ı Cedide olmaktadır. Antolojide Namık Kemal'in "Sa'y", "Vatan", "Nüfus", "Gelibolu", "Aile" ve "Medeniyet" adlı yazıları da bulunmaktadır. Bunlar Ebüzziya Tevfik'in eserinde de yer almış metinlerdir.

Tanzimat devri antolojilerinden bir diğeri Mustafa Reşid'in tamamlanmamış "Asar-ı Meşahiri"dir⁸. Eserin büyük bir kısmını Cevdet, Sadullah ve Sırrı Paşaların yazıları oluşturmaktadır. Bunlar daha çok mektuplar ve bazı resmi yazışmaları içermektedir. Ahmed Rasim'in Lamartin'den yaptığı tercümelemlerle Racine ve Bernardin de Saint Pierre'den yapılan çeviriler ise eserin bir diğer önemli bölümünü meydana getirir. Toplam 41 eserin bulunduğu antolojide 10 eserin tercüme olması Mustafa Reşid'in "Şark ve Garb üdeba-yı meşhuresinin asar-ı bergüzidesini toplayarak bir mecmua-i mükemmele vücuda getirmek" isteğinden kaynaklanmaktadır. Ancak, maalesef bu dileğini gerçekleştirememiştir. Cevdet Paşa, Sadullah Paşa, Şinasi ve Ziya Paşa'nın portrelerinin de bulunduğu esere bir de Şinasi'nin "Münacaat"ıyla, Abdülhak Hamid'in "Fatih Ziyaret" şiirleri eklenmiştir.

⁷ Müntahabat-ı Cedide, Mustafa Reşid, kısmı evvel (nesir), Civelekyan Matb- Dikran Karabetyan Matb., 1302 (1885), 384 syf.; Kısım-ı sani (nazım), Karabet ve Kasbar Matb., 1303 (1886), 384 syf.

⁸ Asar-ı Meşahir, Mustafa Reşid, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1303 (1886), 192 syf.

İlk defa 1307 yılında basılan Muharrerat-ı Nadire 128 sayfadan meydana gelmiş bir nesir antolojisidir⁹. Baş kısmında eserin niçin yazıldığını anlatan kısa bir önsöz yer almaktadır. Tanzimat devri nesir antolojilerinin çoğunda olduğu gibi bu eserde de seçilmiş parçaların büyük bir kısmı karşılıklı yazılmış mektuplar ve diğer nesir örneklerinden oluşmaktadır.

Antoloji türünün tüm özelliklerini üzerinde barındırmayan daha çok bir belagat kitabı kimliği taşıyan Mehmet Celal'in "Osmanlı Edebiyatı Numuneleri" aynı zamanda biyografik ve antolojik malzeme de içermektedir¹⁰. 615 sayfadan oluşan kitap yazarın kendi yayın faaliyetlerinden bahsettiği "ifade-i tab'ı" adlı kısım ile mukaddime ve bundan sonra yer alan dokuz bölümden meydana gelmiştir. Bu bölümler ve içeriklerini şöyle özetleyebiliriz :

1-Medhal:Yazar bu kısımda Osmanlılar devri Türk edebiyatı hakkında kendi görüşlerini açıklar. Mehmed Celal, özellikle Osmanlı şiirini Fuzuli ile başlatan görüşlere karşı çıkararak bunun başlangıcının çok daha eskilere dayandığını savunur. Daha sonra Sinan Paşa'dan başlayarak Muallim Naci'ye kadar belli başlı şair ve yazarlar hakkında kısa ve kişisel değerlendirmeler yapar.

2-Edebiyat:Bu bölümde yazar, Recaizade Mahmud Ekrem'in Talim-i Edebiyat'ını kendine esas alarak belagatla ilgili kavramlar hakkında bilgi verir.

3-Aksam-ı muharrerat:Edebi türlerle ilgili bilgi içeren bu bölümde sırasıyla mektup, tezkire, taziyetname, makale-i fenniye, makale-i edebiye, tarih, büyük hikayeler ve aksamı, muaheze name, letaiife müteallik muharrerat, takrizler mütalaaname, nutuk, mensur şiirler ve tiyatro incelenir.

4-Aksam-ı eşar:Şiirimizde kullanılan eski ve yeni nazım şekillerinin incelendiği bu kısımda Divan edebiyatında kullanılan 24 nazım şekli hakkında bilgi verilmiştir. "Eş'ar-ı cedidenin aksamı" başlığı altında ise Batı edebiyatından alınmış bazı nazım biçimleri örneklerle açıklanmıştır.

5-Osmanlı aruzu:Yazar, Faik Reşad'ın "Numune-i Şiir ve inşa" adlı eserinde uyguladığı taksimi kendine esas alarak Osmanlı aruzunu incelediğini söyler.

6-Akval-i hakimane:Bu kısım bir bölümü tercüme olan manzum ve mensur hikmetli sözlerden meydana gelmiştir.

7-Eş'arımızdan bir nebze:Mehmed Celal'in seçtiği şiir örneklerinden oluşur. Eserlerin büyük bir kısmını Divan şiirinin ünlü isimlerinden seçilmiş parçalar ile Münif Paşazade Vehbi ve Recaizade Mahmud Ekrem'in şiirleri meydana getirir.

⁹ Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat, Faik (Reşad)-İhya Efendi Hafidi, 2.baskı, Kasbar Matb., İstanbul 1307 (1890), 128 syf.

¹⁰ Osmanlı Edebiyatı Numuneleri, Mehmed Celal, Matbaa-i Safa ve Enver, İstanbul 1312 (1894), 15+615 syf.

8-Asar-ı mensureden bir nebze:Halid Ziya Uşaklıgil, Recaizade Mahmud Ekrem, Muallim Naci ve Ahmet Midhat Efendi'den seçilmiş nesir parçalarından oluşur.

9-Udeba ve şura-yı Osmaniye'den bir kısım:Alfabetik sıraya göre verilmiş şair ve yazarlar hakkında biyografik bilgi ve eserlerinden örnekler içerir. Son olarak esere içindekiler kısmı eklenmiştir.

Değişik okuyucu kitlesine hitap edecek şekilde hazırlanmış bu eser farklı konularda derli toplu bilgi içermesi bakımından önemlidir.

Faik Esad Andelip'in Mahşerü'n-Nefais'i küçük ebatla 107 sayfadan oluşmuştur¹¹. Daha çok nazım parçalarının yer aldığı eserde az da olsa nesir örnekleri de bulunmaktadır. Tanzimat dönemi yazarlarının çoğunlukta olduğu kitap 21 yazarın 32 eserini içermektedir.

Üç ciltten meydana gelen Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye'nin ilk cildi manzum, ikinci cildi mensur parçalardan oluşmuştur¹². Döneminin tanınmış antolojilerinden olan eser, Abdülhak Hamid'in Bulgurluzade Rıza'ya gönderdiği bir mektupla başlar. Mektup, yazarın Hamid'den antolojisinde basılmak üzere bazı şiirlerini istemesi üzerine cevaben yazılmıştır. Bundan sonra, eserin yazılma amacını anlatan önsöz kısmı yer almaktadır. Daha çok Tanzimat ve Servet-i Fünun'a ait şair ve yazarların örneklerinin bulunduğu antolojinin nazım kısmı 380 sayfadan oluşmakta ve toplam 22 şairin 174 şiirini içermektedir. Bunlardan Abdülhak Hamid (42), Namık Kemal (25), İsmail Safa (18), Hersekli Arif Hikmet (18), Tevfik Fikret (17) ve Recaizade Mahmud Ekrem (13) eserlerine en çok yer ayrılan edebi şahsiyetlerdir. 208 sayfadan oluşan nesir kısmında ise toplam 9 yazarın 32 eseri bulunmaktadır. Yazar kadrosu Şemseddin Sami dışında nazım kısmında da yer alan isimlerden seçilmiştir.

Reşid Süreyya'nın hazırladığı Edebiyat-ı Cedide'nin büyük bir kısmı manzum metinlerden oluşmaktadır¹³. Sayıları az olan nesir örneklerinin çoğunluğu ise kısa hikayelerdir. II.Meşrutiyetten sonra hazırlanan eserde Tanzimat döneminde yazılmış antolojilerde tekrarlanmasına alıştığımız isimlere rastlamayız. Edebiyat-ı Cedide, Servet-i Fünun edebiyatının alışık olduğumuz iki ünlü isminden çok Cenap Şehabeddin, Hüseyin Siret, Faik Ali, Hüseyin Cahid, Süleyman Nazif, Celal Sahir gibi diğer temsilcilerine ve çağdaşı şair ve yazarlara yer ayırır. Böylece eser, yazar kadrosu ve sunulan örnekler bakımından kendinden önceki antolojilerden farklılıklar gösterir.

¹¹ Mahşerü'n Nefais, Faik Esad Andelip, Kasbar Matb., İstanbul 1313 (1895), 108 syf.

¹² Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye (Nazım Kısmı), Bulgurluzade Rıza, Mürettibin-i Osmaniye Matb., İstanbul, 1325 (1909), 384 syf. 2. baskı: Şems. Matb., İstanbul 1329 (1913), 384 syf. 2.cilt (nesir kısmı), Sancakçıyan Matb., İstanbul 1326 (1910), 208 syf.

¹³ Edebiyat-ı Cedide, Reşid Süreyya, Sancakçıyan Matb., İstanbul 1328 (1912), 352 syf.

Eserin bizim esas aldığımız 1912 yılındaki 352 sayfalık baskısında 52 şair ve yazarın toplam 190 eseri yer almaktadır. Bunlardan biri Fransız edebiyatından yapılan tercüme bir şiirdir. Kitapta önsöz ve içindekiler kısmı bulunmamaktadır. Basım yılı itibarıyla Fecr-i Ati dönemine rastlayan Nefais-i Edebiye 478 sayfalık nazım ve 424 sayfalık da nesir kısmıyla şimdiye kadar ele aldığımız antolojiler içinde -Harabat dışında- en hacimli olanıdır¹⁴. Derlemenin nazım kısmında 107 şairin 318 eseri, nesir kısmında ise çoğu nazım cildinde de yeralan 25 yazarın 57 metni yer almaktadır. Ayrıca bu sayılara adları verilmeyen 5 şair ve bunlardan seçilen beyitleri de eklemek gerekir.

Midhat Cemal, kendinden önce derlenmiş antolojilerden farklı olarak eserinde Divan edebiyatı şairlerine de büyük ölçüde yer ayırmıştır. Bunlar, Fuzuli, Baki, Nedim, Nabi, Nefi, Naili, Şeyh Galip, Yenişehirli Avni gibi Divan şiirinin en ünlü isimleridir. Örnekler ise daha çok gazel ve kıtalardan seçilmiş parçalardır.

Mekteb-i Sultani muallimlerinden Rıfat Avni ve Süleyman Bahri tarafından hazırlanan Resimli Muntahabat-ı Edebiye'nin baş kısmında Galatasaray Lisesi'nce kabul ve Mekatib-i Sultaniye ve İdadiye programına tevfikten tertip olunmuştur" ibaresi bulunmaktadır¹⁵. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere antoloji, daha çok lise öğrencileri için hazırlanmış ve onlara örnek metin sunmayı amaçlamıştır. 509 sayfadan oluşan antolojide manzum ve mensur metinler birlikte verilmiş, ayrıma tabi tutulmamıştır. Yazar hakkında kısa bir değerlendirmeden sonra o kişiye ait tüm örneklerin ard arda sıralanması yoluna gidilmiştir. Şinasi'yle başlatılıp Celal Sahir Bey ile bitirilen antolojide, Recaizade Mahmud Ekrem (16), Abdülhak Hamid (16), Tevfik Fikret (25) ve Halid Ziya Uşaklıgil (15) eserlerine en çok yer ayrılan edebi kişiliklerdir. Toplam 167 eserin yer aldığı antolojide 101 manzum, 66 tane de mensur parça bulunmaktadır. Nesir örneklerinin büyük bir kısmı Samipaşazade Sezai ile Halid Ziya'ya aittir. Resimli olan kitapta, içindekiler ve önsöz kısımları bulunmamaktadır.

Mehmed Cevdet tarafından derlenen Resimli Asar-ı Nefise aynı cilt içinde nazım ve nesir olmak üzere ikiye ayrılmıştır¹⁶. Önsözün bulunmadığı antolojide ilk olarak nazım, daha sonra nesir kısmı yer almaktadır. Antoloji, her yazarın resmini de içermektedir. Bu özellik, daha önce yazılmış olan Numune-i Edebiyatı Osmaniye'nin 6. baskısı, Asar-ı Meşahir ve Resimli Müntahabat-ı Edebiye'de de görülmektedir. Daha çok Milli edebiyat dönemi şair ve yazarlarının eserlerini içeren bu antolojinin nazım kısmı 11 şairin 26 şiirinden,

¹⁴ Nefais-i Edebiye, Midhat Cemal Kuntay, Araks Matb., İstanbul 1329 (1913), 430 syf. (nesir kısmı), 478 syf. (nazım kısmı).

¹⁵ Resimli Müntahabat-ı Edebiye, Refet Avni, Süleyman Bahri, Kanaat Matb., İstanbul 1329 (1913), 509 syf.

¹⁶ Resimli Asar-ı Nefise, Mehmet Cevdet, Necm-i Istikbal Matb., İstanbul 1335 (1919), 128 syf.

nesir kısmı ise 8 yazarın 11 eserinden yani toplam 37 parçadan oluşmaktadır. Görüldüğü gibi antoloji, gerek yazar kadrosu, gerekse içerdiği eser sayısı bakımından fazla zengin değildir.

Nüzhet Haşim Sinanoğlu tarafından hazırlanan “Milli Edebiyata Doğru” manzum ve mensur olmak üzere iki cilt halinde planlanmış fakat, yalnız şiir örneklerinden oluşan ilk cildi tamamlanabilmiştir¹⁷. Uzun bir önsözle başlayan antolojide yazar, Tevfik Fikret ve Halid Ziya’yı “zarif bir salon edebiyatı” vücuda getirmekle suçlayarak “Milli edebiyat” anlayışını benimseyen kişileri savunmuş ve faaliyetlerinin başlangıcı ve gelişimi hakkında bilgi vermiştir. Bu kısımdan sonra kitaba, Mehmed Emin Yurdakul’dan Faruk Nafiz Çamlıbel’e kadar hece vezniyle şiirler yazan ilk şahsiyetlerin eserleriyle devam edilmiştir. Ancak, şiirlerden önce her şairin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri sunulmuş, daha sonra o kişiye ait örneklerin sıralanması yoluna gidilmiştir. “Milli Edebiyata Doğru” belli bir anlayışı paylaşan kişilerin eserlerini içermesi bakımından homojen bir özellik taşımaktadır. Aynı zamanda eser, yazıldığı devrin edebi görüşlerini de kendinde en çok hissettiren antolojilerdendir. Küçük ebatta 175 sayfadan oluşan kitap, 28 şairin 64 eserini içermektedir.

Güzel yazılar, Süleyman Şevket Tanlı tarafından 1336-1338 yılları arasında lise öğrencileri için hazırlanmış dört ciltlik bir antolojidir¹⁸. Eski harfli bu baskısının yanında Cumhuriyet devrinde yeni harflerle yapılmış baskıları da vardır. Antoloji, Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatının temsilcileri, ara nesle mensup şairler, Meşrutiyet dönemi isimleri, Milli edebiyatın ileri gelenleri ile az da olsa Divan şairlerine ait örnekler de içermektedir. Yazar, hitap ettiği kitlenin niteliğine uygun olarak her örnek parçadan sonra açıklayıcı bilgiler vermiştir. Bunlar, metnin türü, vezni, içindeki yabancı kelimeler, verilmek istenen düşünceler vb.dir. Ayrıca, her cildin sonunda yazarlar ve edebi terimler hakkında açıklamalar bulunmaktadır. Yani eser, antolojik malzeme yanında belagatla ilgili bilgiler de içermektedir.

Eserde, 98 şair ve yazarın toplam 323 eseri bulunmaktadır. Tevfik Fikret (31), Mehmed Akif (17), Namık Kemal (14), Rıza Tevfik (13), Cenap Şehabeddin (12), Süleyman Nazif (10), Halid Ziya (9), Rezaizade Mahmud Ekrem (9), Refik Halid (7), Hüseyin Cahid (7) ve Muallim Naci (7) kendilerine en çok yer ayrılan şahıslardır. Bu rakamlar eserin eski harfli (1920-1923) baskısı için geçerlidir. Çünkü kitabın diğer yıllarda örneğin 1934 yılında yapılan yeni harfli baskısı yazar kadrosu ve verilen örnekler bakımından söz konusu basımdan bazı farklılıklar göstermektedir.

Türk Edebiyatı Numüneleri, Cumhuriyet dönemine ait seçtiğimiz tek örnektir. Bunun sebebi Cumhuriyet döneminde oluşturulmuş antolojilerin

¹⁷ Milli Edebiyata Doğru, Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Nefes Matb., İstanbul 1918, 175 syf.

¹⁸ Güzel Yazılar, Süleyman Şevket Tanlı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1336/1339 (1920-1923).

sayıca azlığı değil, bizim konumuzun 1928 yılıyla sınırlandırılmış olmasıdır. Eser, Hıfzı Tevfik Gönensay, Hasan Ali Yücel, Hammamizade İhsan tarafından oluşturulmuştur¹⁹. Önsözünde “müntehabat mecmuası” olarak nitelendirilen eser “liselerin ikinci devre ikinci sınıfları” için uygun görülmüş bir ders kitabıdır. Söz konusu lise programlarında okutulan edebiyat tarihi derslerine örnek metin sunmayı amaçlayan antolojinin ilk cildi 1926 yılında

¹⁹Türk Edebiyatı Numüneleri, Hıfzı Tevfik Gönensay, Hasan Ali Yücel, Hammamizade İhsan, Milli Matbaa, İstanbul 1926, 400 syf. **Araş.Gör.Dr.Safiye Akdeniz, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aydın.

19 Refik ve Tevfik tarafından beş cilt olarak hazırlanan Letaif-i inşa adlı antoloji basım tarihi itibarıyla (1865) ele aldığımız dönemin ilk ürünlerinden olmasına rağmen yalnızca Divan edebiyatı yazarlarının mektuplarını içermesi sebebiyle araştırmamıza dahil edilmemiştir.

¹⁹Yukarıda yer alan eserlerin edebi dönemlere göre dağılımı yapılırken Kenan Akyüz'ün "Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri", (İstanbul, 1990) adlı kitabında bu dönemler için kabul edilen tarihler esas alınmıştır. "Fecr-i Atı" ve "Milli edebiyat"ın bazı yılları ortak olduğu için ayrı maddeler halinde değil birlikte verilmiştir.

¹⁹Harabat, Ziya Paşa, Matbaa-i Amire, İstanbul 1291 (1874), 3+25+285 syf.

2.cilt: Matbaa-i Amire, İstanbul 1292 (1875), 11+506 syf.

3.cilt: Matbaa-i Amire, İstanbul 1292 (1875), 1+436 syf.

¹⁹ Bizim bu incelememizde esas aldığımız baskı, ikinci baskıdır. Diğer baskıları ise şöyledir:

1.baskı: Mihran Matb., İstanbul 1296 (1879), 512+7 syf.

2.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1302 (1885), 540+6 syf.

3. baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1306 (1889), 3+493 syf.

4.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1308 (1890), 3+500 syf. (resimli)

6.baskı: Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1329 (1913), 544 syf.

¹⁹ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 7.cilt,Dergah Yay., İstanbul 1990,s. 94

¹⁹ Hadikatül Üdeba (cüz 1-2), Emin Osman, Matbaa-i Aramyan, İstanbul 1299 (1882), 160 syf.

¹⁹Müntahabat-ı Cedide, Mustafa Reşid, kısmı evvel (nesir), Civelekyan Matb- Dikran Karabetyan Matb., 1302 (1885), 384 syf.; Kısım-ı sani (nazım), Karabet ve Kasbar Matb., 1303 (1886), 384 syf.

¹⁹ Asar-ı Meşahir, Mustafa Reşid, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul 1303 (1886), 192 syf.

¹⁹Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat, Faik (Reşad)-İhya Efendi Hafidi, 2.baskı, Kasbar Matb., İstanbul 1307 (1890), 128 syf.

¹⁹Osmanlı Edebiyatı Numuneleri, Mehmed Celal, Matbaa-i Safa ve Enver, İstanbul 1312 (1894), 15+615 syf.

¹⁹ Mahşerü'n Nefais, Faik Esad Andelip, Kasbar Matb., İstanbul 1313 (1895), 108 syf.

¹⁹Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye (Nazım Kısmı), Bulgurluzade Rıza, Mürettibin-i Osmaniye Matb., İstanbul, 1325 (1909), 384 syf. 2. baskı: Şems. Matb., İstanbul 1329 (1913), 384 syf.

2.cilt (nesir kısmı), Sancakçıyan Matb., İstanbul 1326 (1910), 208 syf.

¹⁹ Edebiyat-ı Cedide, Reşid Süreyya, Sancakçıyan Matb., İstanbul 1328 (1912), 352 syf.

¹⁹ Nefais-i Edebiye, Midhat Cemal Kuntay, Araks Matb., İstanbul 1329 (1913), 430 syf. (nesir kısmı), 478 syf. (nazım kısmı).

¹⁹ Resimli Müntahabat-ı Edebiye, Refet Avni, Süleyman Bahri, Kanaat Matb., İstanbul 1329 (1913), 509 syf.

¹⁹ Resimli Asar-ı Nefise, Mehmet Cevdet, Necm-i İstikbal Matb., İstanbul 1335 (1919), 128 syf.

¹⁹ Milli Edebiyata Doğru, Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Nefaset Matb., İstanbul 1918, 175 syf.

¹⁹ Güzel Yazılar, Süleyman Şevket Tanlı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1336/1339 (1920-1923).

¹⁹ Türk Edebiyatı Numüneleri, Hıfzı Tevfik Gönensay, Hasan Ali Yücel, Hammamizade İhsan, Milli Matbaa, İstanbul 1926, 400 syf.

basılmış, planlanan diğer kısımları ise gerçekleştirilememiştir. Fuad Köprülü'nün tasnifine uygun olarak birini cilt, islamiyetten önceki ve sonraki Türk edebiyatı olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Orhun Abideleri ve Oğuz Kağan Destanı, islamiyetten önceki Türk edebiyatı için verilmiş örneklerdir. Bunlardan Orhun Abideleri yazılı, Oğuz Kağan Destanı ise sözlü edebiyata ait eserlerdir. İslami devrin ilk ürünleri olan Divan-ı Lugati't-Türk, Kutadgu Bilig ve Atabetü'l Hakayık'la başlayan antolojinin islamiyetten sonraki kısmı ise Çağatay ve Garb Türkleri edebiyatı olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Garb Türklerinin edebi ürünleri Azeri ve Anadolu sahasından seçilmiştir.

Kitapta metinlerin sunulmasından önce eser, devir veya yazar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bilinmeyen kelimeler için sayfanın alt kısmında açıklamalar yapılmış ve kitabın sonuna küçük bir sözlük eklenmiştir. Ele aldığımız diğer antolojiler içinde Türk edebiyatının eski devirlerine ait örneklere yer ayıran tek eser Türk Edebiyatı Numuneleri'dir. Bu, eserin yazılma amacıyla olduğu kadar, yazıldığı devirle de ilgilidir. Çünkü Cumhuriyetle birlikte o güne kadar ihmale uğramış Türk edebiyatının İslamiyetten önceki kısmıyla Halk edebiyatı yeniden incelenmeye başlanmıştır.

401 sayfadan oluşan kitapta 51 şair ve yazarın toplam 244 eseri bulunmaktadır. Çoğunluğunu manzum parçaların meydana getirdiği antolojide, diğerlerinden farklı olarak verilen örneklerin nerden alındığı belirtilmiştir.Şeyhi (14), Ali Şir Nevai (13), Şehzade Cem (13), Seyyid Nesimi (12), Ahmed Paşa (12), Mesihi (11), Yunus Emre (10), Cemal (9), Melihi (9), Ahmedî (8), Elvan Şinasi (8) eserlerine en çok yer verilen edebi şahsiyetlerdir.

Ele alınan antolojiler hakkındaki bu açıklamalardan sonra şimdi malzemenin elverdiği ölçüde çeşitli bakış açılarından yola çıkılarak eserlerin tasnifi yoluna gidilecektir :

1.Genel tür ayırımına göre :Nazım, nesir ve nazım ve nesir örneklerinin birlikte yer aldığı antolojiler olarak tasnif edebiliriz. Elimizde bulunan antolojilerin tümünü yukarıdaki sınıflandırmaya göre gruplandırmamız mümkündür :

Nazım antolojileri :Harabat, Müntahabat-ı Cedide (nazım kısmı), Mahşerü'n Nefais, Bedayi-i Edebiye (nazım kısmı), Resimli Asar-ı Nefise (nazım kısmı), Milli Edebiyata Doğru, Osmanlı Edebiyatı Numuneleri (nazım kısmı)

Nesir Antolojileri:Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye, Hadikatü'l Üdeba, Müntahabat-ı Cedide (nesir kısmı), Asar-ı Meşahir, Muharrerat-ı Nadire, Bedayi-i Edebiye (nesir kısmı), Nefais-i Edebiye (nesir kısmı), Resimli Asar-ı Nefise (nesir kısmı), Osmanlı Edebiyatı Numuneleri (nesir kısmı)

Nazım-nesir örneklerinin birlikte yer aldığı antolojiler:Edebiyat-ı Cedide, Resimli Müntahabat-ı Edebiye, Güzel Yazılar, Türk Edebiyatı Numuneleri.

Yukarıda da görüleceği gibi antolojiler genellikle nesir ve nazım olmak üzere iki ayrı cilt halinde derlenmiştir. Nesir ve nazım örneklerinin birlikte yer aldığı antolojiler müstakil antolojilere göre daha azdır. Nesir antolojileri başlangıçta karşılıklı yazılmış mektup veya resmi yazışmaları ve bunun yanında Batı edebiyatından yapılmış bazı tercümeleri içerirken daha sonraları nesir türünün bizdeki gelişimine bağlı olarak diğer düz yazı örneklerini de kapsamıştır. Ancak buna rağmen elimizde bulunan antolojilerde hikaye, roman veya tiyatro türüne ait eserler fazla değildir. Bu antolojilerin hacimleri ve amaçlarıyla olduğu kadar, nesir türünün bizde şiire göre daha geç gelişmiş olmasıyla da ilgilidir.

2.Amacına göre:

a)Belli bir okuyucu kesimine hitap etmek amacıyla yazılmış antolojiler: Buna örnek olarak “hanımlara mahsus kıraat kitapları ile öğrenciler ve sadece belli okullar (Tıp fakülteleri, Galatasaray Lisesi vb.) için oluşturulmuş aynı zamanda edebi bilgiler de içeren ders kitabı mahiyetindeki eserler gösterilebilir. Genel öğrenci kitlesine hitap eden “Güzel Yazılar” ile Galatasaray Lisesi öğrencileri için hazırlanmış “Resimli Müntahabat-ı Edebiye” bu özellikleriyle örneklerimizi oluşturmaktadırlar. Ayrıca yeni bir dil öğrenmek isteyenler için oluşturulmuş antoloji niteliğindeki eserlerle, tercüme metinlerden oluşmuş antolojileri de bu gruba dahil edebiliriz. Şinasi'nin tercüme şiirlerinden oluşan derlemesi de bunun en iyi örneğidir.

b)Belli edebi türlerin tanıtıldığı antolojiler:Bu çeşit antolojilerde belli bir edebi tür esas alınarak onunla ilgili örnekler verilir. Bizim araştırmamızın konusu olan antolojilerde bu tarzın tek örneğini birinci cildi kasidede, ikinci cildi ise mesneviye ayrılmış olan Harabat oluşturmaktadır. Buna sebep olarak Divan şairlerinin geleneğe olan sıkı bağlılıkları ve nazım şekillerinin kullanımındaki süreklilik gösterilebilir. Sadece mektuplardan, hikayelerden veya resmi yazışmalardan oluşmuş antolojiler ise bu türün nesir sahasındaki örnekleridir.

c)Belli bir konuyu işleyen (tematik) antolojiler:Nüzhet Haşim'in “Milli Edebiyata Doğru” su bu tür için iyi bir örnektir. Çünkü, bu eserde sadece vatan sevgisi, hürriyet vb. gibi milli konuları işleyen şiirler bulunmaktadır. Bizim tek bir eserle örneklendirdiğimiz bu türün sayısı günümüzde oldukça fazladır.

3.Benimsenen zihniyet yönünden:Tanzimat'la birlikte her sahada olduğu gibi edebiyatta da başlayan eski-yeni kavgası ister istemez antolojilere de yansımış ve belli anlayışları savunan eserler oluşturulmuştur. Buna göre elimizdeki malzemeyi iki grupta sınıflandırmak mümkündür.

a)Eski Edebiyat anlayışını savunan ve bu tarzın örneklerine ağırlık veren antolojiler:Buna en iyi örnek Ziya Paşa'nın Harabat'ıdır. Çünkü Ziya Paşa kendisinden sonra oluşturulacak birçok antolojiye göre çok daha hacimli olan bu eserin tamamını, Divan şiiri örneklerine ayırmıştır.

b)Tamamen yeni edebiyat anlayışını benimseyen ve bu zihniyetin ürünlerine yer veren antolojiler:Tanzimat döneminde yazılan "Numune-i edebiyat-ı Osmaniye" Ebuzziya Tevfik'in yenilik taraftarlığına bağlı olarak oluşturduğu ilk önemli antolojidir. Daha sonraki yazarlar, onun bu tavrını destekleyerek, örneklerini genellikle yenilikçi yazar ve şairlerden seçmişlerdir. Nüzhet Haşim'in sadece milli konuları işleyen şiirlerinden oluşturduğu "Milli Edebiyata Doğru" adlı eseri de belli bir anlayışı savunması açısından bu tarzın bir başka örneğidir.

4.Kullanılan metod yönünden:

a)Sadece örnek vermekle yetinenler:Bu tarz antolojilerde derleyicinin, malzemeyi açıklamak, sınıflandırmak, belli edebi anlayışlar çerçevesinde vermek, yazarı ve basım tarihi hakkında açıklama yapmak veya eleştirmek gibi bir kaygısı yoktur. Yazar, sadece örnekleri ard arda, bazen nesir-nazım ayrımı yapmaksızın sıralamakla yetinir. Araştırmamıza konu olan antolojilerin çoğu nesir ve nazım ayrımı yapmakla birlikte genellikle bu tarzda oluşturulmuştur .

b)Örnek eserler yanında açıklayıcı bilgiler de veren antolojiler:Bu tür antolojilerde genellikle eserlerin nereden alındığı, basım tarihi, yazarları hakkında bilgi verilip eleştiri yoluna gidilir. Ancak ele aldığımız antolojilerin hiçbirinde bu kurallara tamamen uyulduğunu görmemekteyiz. Tam anlamıyla olmasa da bu tarzın en iyi örneğini Ebuzziya Tevfik vermiştir. Yazar, eserine yazısını ele aldığı her edebiyatçının biyografisini verdiği gibi, her birinin edebi değeri ile edebiyatımızdaki yeri hakkında da dikkate değer yorumlar yapmıştır. Ancak, yine bu eserleri nereden aldığını ve basım tarihlerini belirtmemiştir. Edebiyat-Cedide'de ise basım tarihi verilmiş fakat eserlerin nereden alındığı söylenmemiştir.

Süleyman Şevket'in "Güzel Yazılar" adlı okuma kitabı yukarıda bahsettiğimiz antolojilerden farklı bir özellik taşımaktadır. Bu, hitap ettiği okuyucu kitlesine (liseli öğrenciler) uygun olarak yazarın verdiği örneklerden sonra o parçada geçen kelimeleri açıklaması ve söz konusu edebi tür hakkında bilgi vermesidir. Ayrıca 4. cildin sonuna yazarların biyografileri de eklenmiştir. Daha çok bir belagat kitabı olan Osmanlı Edebiyatı Numuneleri'nde ise yazılış amacına uygun olarak şiir örneklerinden çok edebi ve biyografik bilgiler bulunmaktadır. Antolojiler bu şekilde sınıflandırıldıktan sonra şimdi muhteva ve metod yönünden karşılaştırmaları yoluna gidilecektir.

Bizim ele aldığımız dönem içinde yazılan antolojiler, bu türün edebiyatımızda oluşturulmuş avrupalı anlamdaki ilk örnekleridir. Bu sebeple kendi türlerinden beklenen tüm özellikleri üzerlerinde tam anlamıyla taşımadıkları görülmektedir. Bunun bir diğer sebebi ise sözkonusu eserlerin sadece bir ihtiyacı karşılamak için değil, farklı amaçlarla yazılmış olmalarıdır. Yani antolojilerdeki eksiklikler ilk olmanın verdiği oturmamışlıkla ilgili olduğu kadar kısıtlı imkanlar içinde birden fazla şeyi bir arada gerçekleştirmek isteyen faydacı anlayışla da ilgilidir. Bu kısa açıklamadan sonra şimdi eserlerin çeşitli açılardan değerlendirilmesi maddeler halinde yapılacaktır :

1.Bu dönem eserleri metodik açıdan birçok kusur taşımaktadır. Bunların en göze çarpanları, eserlerin devirlere göre kronolojik bir sıralama yapılmadan ve çoğu kez tesadüfi yerleştirilmiş olması ve bir yazara ait tüm örneklerin ard arda sıralanması yerine genellikle dağınık olarak verilmesidir. Bu eksiklik, eserlerin okuyucu tarafından devir ve kişi bütünlüğü içinde algılanmasına engel teşkil etmektedir.Bu kurala uyan antolojiler, “Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye”, “Resimli Müntahabat-ı Edebiye”, “Milli Edebiyata Doğru” ve “Türk Edebiyatı Numuneleri”dir. Bunlardan Türk Edebiyatı Numuneleri’nde ilk önce devirlere göre bir tasnif yapılmış, daha sonra eserler kronolojik olarak sıralanmıştır. Diğer antolojilerde ise örnekler yazarlarına göre bir bütünlük içinde ve tarih sırasına uygun olarak verilmiştir.

2.Antolojilerde yer alan örneklerin basım tarihlerinin ve nereden alınmış olduklarının belirtilmemesi bu dönem eserlerinde rastladığımız diğer önemli eksikliklerdendir. Örnek olarak sunduğu metinlerin basım tarihleri hakkında bilgi veren tek antoloji “Edebiyat-ı Cedide”, eserleri nerden aldığını belirten ise Türk Edebiyatı Numuneleridir. Diğer antolojilerin hiç birinde bu kurala uyulmamıştır.

3.Hitap edilen okuyucu kitlesinin niteliğine uygun olarak antolojilerde kullanılan metodlar da farklılık göstermektedir. Örneğin, öğrenciler için oluşturulmuş eserlerde genellikle devir, yazar ve eser hakkında açıklamalar yapılmış, bilinmeyen kelimelerin anlamları dahi belirtilmiştir “Resimli Müntahabat-ı Edebiye”, “Güzel Yazılar” ve “Türk Edebiyatı Numuneleri” bu tarzın örneklerini oluşturmaktadır. “Resimli Müntahabat-ı Edebiye” daha çok biyografik bilgi verirken, “Türk Edebiyatı Numuneleri” eser, dönem ve bilinmeyen kelimeler hakkında da açıklamalar içerir. “Güzel Yazılar”da ise bütün bunların yanısıra edebi bilgiler de bulunmaktadır. “Osmanlı Edebiyatı Numuneleri” ise amacına uygun olarak daha çok belagatla ilgili bilgiler bulundurmaktadır. Hitap ettiği okuyucu kitlesi farklı olan fakat açıklayıcı malzeme içeren bir diğer antoloji Numune-i Edebiyatı Osmaniye’dir. Biyografik bilgi içeren bu eserde, asıl dikkati çeken husus, verilen örnekler hakkında Ebüziya Tefik’in yaptığı yorumlardır. Bu özelliği ile Numune-i Edebiyatı Osmaniye ele alınan antolojiler içinde edebi tenkide yer veren tek eserdir.

4. Bu dönem antolojileri genellikle nazım ve nesir olmak üzere 2 kısımdan oluşmuştur. Bu kurala uymayan eserler Edebiyat-ı Cedide, Resimli Müntahabat-ı Edebiye, “Güzel Yazılar” ve Türk Edebiyatı Numuneleridir. Ele alınan derlemeler içerisinde sayıca fazla olan nesir antolojileridir. Ancak bundan yola çıkarak o dönemde nesir türlerinin gelişmiş olduğu yolunda bir sonuca varmak yanlış olacaktır. Çünkü araştırmamıza konu olan nesir antolojilerinin çoğu, manzum örneklerin yer aldığı antolojilere göre daha hacimsiz ve ele alınan edebi türler yönünden de daha fakirdir. Tanzimat döneminde basılmış olan “Asar-ı Meşahir”le, “Muharrerat-ı Nadire” çok kısa olmaları ve sadece mektup, hatıra ve bazı resmi yazışmaları içermeleriyle bu yargımızı desteklemektedirler.

Çalışmamıza konu olan Tanzimat Dönemi antolojilerinde, makaleler ve mektuplar dışında nesir türüne ait faklı örnekler ilk defa “Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye” ile “Müntahabat-ı Cedide”de yer alır. Bu iki eserde de seçilen metinler Namık Kemal’denir. Numüne-i Edebiyatı Osmaniye”, “Cezmi”yi, “Müntahabat-ı Cedide” ise “Cezmi”ye ek olarak Akif Bey ve Zavallı Çocuk adlı tiyatro eserlerinden alınmış parçaları içermektedir. Diğer dönemlerden roman ve tiyatro türüne verebileceğimiz önemli örnekler ise “Nefais-i Edebiye”, “Asar-ı Nefise”, ve “Güzel Yazılar” da yer alan “Mai ve Siyah” adlı romandan seçilmiş bir bölüm ile “Abdülhak Hamid’in Asar-ı Nefise”, “Resimli Müntahabat-ı Edebiye” ve “Güzel Yazılar”daki “Tarık”, “Eşber”, “Nesteren”, “Zeynep”, “Finten” ve “Tezer” tiyatrolarından alınmış metinlerdir.

Diğer antolojilere göre hikaye türünden metinlere daha fazla yer ayıran “Güzel Yazılar”dan örnek olarak sunabileceğimiz önemli eserler ise Ömer Seyfettin’in “Kaşağı”, “Diyet”, “Falaka” ve “Başını Vermeyen Şehid”i, Hüseyin Rahmi’nin “Ecir ve Sabır”, Halide Edip’in “Efe’nin Hikayesi” ve “Zeynebim, Zeynebim”i, Reşad Nuri’nin “Porselen Çay İbriği” ve Yakup Kadri’nin “Bir Güvercin Avı”dır.

Görüldüğü gibi bu dönem antolojilerinde roman, hikaye, tiyatro vb. nesir türlerine ait örnekler şiire göre çok daha azdır. Bunun sebebi Türk edebiyatının o güne kadar daha çok şiire önem vermesi, nesri ise sürekli ihmal etmiş olmasıdır. Bu, şiirin nesirden çok daha eski ve işlenmiş bir anlatım biçimi olmasıyla ilgili olduğu kadar Türklerin örnek aldığı edebiyatlarda bu türün gelişmemiş olmasıyla da ilgilidir. Roman, hikaye, tiyatro, hatıra vb. nesir türlerinin edebiyatımıza girmesi 19. yüzyılda batının örnek alınmasıyla olmuştur. Batıdan alınan bu türlerin ilk örnekleri ise Tanzimatla birlikte verilmeye başlanmıştır. Ancak bunların antolojilere yansması her türün o zamana kadar yazılmış örneklerinin miktarıyla doğru orantılı değildir.

5. Antolojilerde eserlerin verilmesi sırasında izlenen yol, eğer metin şiir ise - uzun olmamak koşuluyla- tümünün, nesir ise küçük bir bölümünün aktarılması

şeklinde. Nesir örneklerinde metnin tamamının yer aldığı tür kısa hikayelerdir. Bunun dışında kalan roman, tiyatro vb. eserlerin aktarılması gerektiğinde yukarıda da belirtildiği gibi kısa bir bölümü seçilmektedir. Ancak bu türlerin verilmesi sırasında günümüzdeki derleyiciler tarafından başvuru eserinin çeşitli yerlerinden alınmış bu metinlerin, okuyucu tarafından bir bütün halinde algılanmasına yardımcı olacak mahiyette özet bir kısmın eserin başına ve sonuna eklenmesi yöntemine, bu dönem antolojilerinde rastlanmamaktadır. Ele aldığımız antolojilerden buna örnek olarak “Müntahabat-ı Cedide”de yer alan “Cezmi” romanıyla “Akif Bey” ve “Zavallı Çocuk”adlı tiyatro oyunlarından alınmış metinler gösterilebilir. Bu eserlerin bir hayli kabarık sayfalarla (Cezmi 60 syf., Akif Bey 21 syf., Zavallı çocuk 18 syf.) temsil edilmiş olmaları, derleyicinin okuyucuya kitabın tümü hakkında bir fikir verme kaygısından, dolayısıyla yukarıda bahsettiğimiz özelliğe başvurmamasından kaynaklanmaktadır.

Eserlerin nasıl sunulduğunu ele aldıktan sonra, değineceğimiz bir diğer husus, bu metinlerin eserlerin hangi bölümlerinden seçildiğidir.

Biraz önce verdiğimiz örneklerde şimdi bu konuya dikkat edecek olursak her üç eserde de seçilen metinlerin eserlerin en trajik ve romantik kısımları olduğunu görürüz. Bu, Cezmi’de Perihan ile Adil Giray arasındaki mektuplar “Zavallı Çocuk”da Şefika ile Ata arasında ölümlerinden önce geçen konuşmalar, “Akif Bey”de ise Akif Bey’in eşini öldürmeden önce kendisiyle yaşadığı çatışma bölümleridir. Daha çok diyalogların hakim olduğu kısımların verilmesinin sebebi pedagojik kaygıdır. Çünkü buralarda dil genellikle sade, anlaşılır ve canlıdır.

Servet-i Fünun dönemi romanlarından olan Mai ve Siyah’ın “Nefais-i Edebiye”de yer alan metninde şiirin nasıl bir lisan olduğunu anlatıldığı bir sayfalık kısım, Resimli Asar-ı Nefise’de ise Ahmet Cemil’in tanıtıldığı bölüm yer alır. Bu örneklerden yola çıkarak, eğer metin için ayrılan yer uzun ise eserin en dikkat çekici bölümü, kısa ise okunduğunda bir fikre varılabilecek herhangi bir kısmın seçildiğini söyleyebiliriz.

6.Araştırmamızın konusu içine giren antolojileri içinde yer aldıkları edebi devirle ilişkileri açısından değerlendirecek olursak bir çoğunun o dönemin özelliklerini taşımadıklarını görürüz. Eserlerin ait oldukları edebi devirle ilişkileri çoğu kez sadece o dönemde basılmış olmalarından ibarettir. Tanzimat döneminde basılan Ziya Paşa’nın Harabat’ı bunun en bariz örneğidir. Sadece Divan şiiri örneklerini ihtiva eden eser bu özelliğiyle devrinin yenilikçi ruhuna ters bir içerik taşımaktadır. Aynı dönemin bir diğer antolojisi olan Osmanlı Edebiyatı Numuneleri’ndeki nazım örneklerinin tümü de Divan şiirinden seçilmiştir.

Fecr-i Ati ve Milli Edebiyat dönemlerinde basılan antolojilerde ise daha çok Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatçılarına yer verilmiştir. Bunda Servet-i Fünun edebiyatının 5 yıl gibi kısa bir dönemi kapsamasının ve söz konusu zaman içinde de kendini temsil eden antolojiler oluşturamamasının büyük rolü vardır.

İçinde bulunduğu devri zihniyet, yazar ve eser açısından temsil eden antolojilere örnek olarak Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye, Müntahabat-ı Cedide, Milli Edebiyata Doğru ve Türk Edebiyatı Numüneleri verilebilir. Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye ve Müntahabat-ı Cedide temsil ettikleri edebi döneme uygun olarak Tanzimat metinlerinden, Milli Edebiyata Doğru hece vezniyle yazılmış milli konuları işleyen şiirlerden oluşmuştur. Türk Edebiyatı Numüneleri ise Cumhuriyet devrindeki tarih anlayışına uygun olarak Türk edebiyatının İslamiyetten önceki devirlerine de eğilmiş, sadece Türkiye’de yaşayan Türklerin değil, Asya’da yaşayan Türklerin de edebiyatlarına yer vermiştir. Ancak eser yarım kaldığından 15.yüzyıla kadar gelmiştir.

Eserleri zihniyet açısından ele alırsak bazı istisnalar dışında hemen hepsinin Tanzimatla başlayan yenilikçi edebiyat anlayışını benimsediklerini görürüz. Devre hakim olan bu anlayış sayesinde eski edebiyat görüşünü savunan antolojilerde bir azalma, diğerinde ise bir artış görülür.

7.Tanzimatla birlikte başlayan dildeki sadeleşme hareketine bağlı olarak bu dönem antolojilerinde yeralan örneklerde kullanılan dilin de daha anlaşılır olduğu görülür. Zor olarak değerlendirilebilecek metinler ise, nesir antolojilerindeki resmi birtakım yazılarla Servet-i Fünun döneminin bazı şiirleridir.

8.Zamana bağlı olarak antolojilerde, kullanılan metodlar açısından pek bir gelişme görülmez. Cumhuriyet devrine kadar oluşturulmuş en hacimli eser dönemin ilk örneklerinden olan Ziya Paşa’nın Harabat’ıdır. Bundan sonra oluşturulan antolojilerin çoğu bu esere ilave olacak yeni bir şey getirmemiştir. Çünkü bu dönem antolojilerinin büyük bir bölümünde, örneklerin seçimi sırasında neyin ölçü alındığı, eserin nereden aktarıldığı, yazım tarihi veya tenkidi açıklamalar bir yana önsöz veya içindikiler kısmı bile bulunmamaktadır.

“Edebiyat-ı Cedide” dışında eserlerin basım tarihi “Türk Edebiyatı Numuneleri” dışında örneklerin nereden alındığı ve “Numüne-i Edebiyat-ı Osmaniye” dışında da edebi tenkid içeren antoloji bulunmamaktadır. Ancak, yazarlar hakkında açıklama yapan antoloji sayısı bundan fazladır. “Numüne-i Edebiyat-ı Osmaniye”, “Resimli Mutahabat-ı Edebiye”, “Güzel Yazılar”, “Türk Edebiyatı Numüneleri” yazar hakkında ve ayrıca “Türk Edebiyatı Numüneleri” eser ve devir hakkında da bilgi içerir.

Görüldüğü gibi kullanılan metodlar açısından antolojilerde pek bir gelişme yoktur. Hatta, erken dönemlerde derlenmiş antolojilerden bazıları geç dönemlerdekine göre daha vasıflı olabilmektedir. Sonuç olarak eserlerde kronolojiye bağlı olarak bir gelişme söz konusu değildir.

9.Antolojilerde en çok yer alan edebi isimleri şöyle sıralayabiliriz:Recaizade Mahmud Ekrem (15), Abdülhak Hamid (12), Namık Kemal (12), Şinasi (8), Ziya Paşa (8), Tevfik Fikret (8), Cenap Şehabeddin (8), Rıza Tevfik (8), Muallim Naci (8), Sadullah Paşa (7), Cevdet Paşa (6), Ali Ekrem (6), Halid Ziya (6), Arif Hikmet (6), İsmail Safa (6), Ahmed Midhat (5), Faik Ali (5), Fazıl Ahmed (5), İbrahim Alaaddin (5), Mehmed Emin (5), Nabizade Nazım (5), Said (5), Samipaşazade Sezai (5), Süleyman Nazif (5), Ahmed Hikmet (4), Ahmed Rasim (4), Emin Bülend (4), Fuzuli (4), Hamdullah Suphi (4), Hüseyin Cahid (4), Hüseyin Siret (4), Hüseyin Suad (4), Münif Paşa (4), Nedim (4), Ömer Seyfettin (4).

Görüldüğü gibi antolojilerde eserlerine en sık rastlanılan edebi şahsiyetler daha ziyade Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatının ileri gelenleridir. Bu edebi şahsiyetler yerlerini diğer edebiyatçılara ancak Milli edebiyat döneminden sonra bırakmaya başlamışlardır.

10.Antolojilerde sıkça yer alan şair ve yazarlardan bazılarının bizim elimizdeki eserlerde en çok tekrarlanan örneklerini ise şöyle sıralayabiliriz :

Şinasi: “Münacat”, “İstanbul Sokaklarının Tenvir ve Tathiri”,

Ziya Paşa: “Şiir ve İnşa”, “Terci-i Bend”, “Terkib-i Bend”,

Sadullah Paşa: “19. Asır”, “Paris Ekspozisyonu”, “Taziyetname”,

Namık Kemal: “Sa’y”, “Vatan”, “Nüfus”, “Gelibolu”, “Aile”,

“Medeniyet”, “Hukuk”, “Maarif”, “İstibal”, “İttihad-ı İslam”, “Vaveyla”, “Cezmi”, “Hürriyet Kasidesi”, “Murabba”, “Çamlıca”,

Abdülhak Hamid: “Kürsi-yi İstiğrak”, “Ordu-yu Hümayunda”, “Nesteren”, “Makber”, “Mersiye”, “Hasbihal”, “Ziraat”, “Ticaret”, “Tarık”, “Tecelli yahud

Teselli”, “Bir İğbirar”, “Fatih Sultan Mehmet Türbesini Ziyaret”, “Külbe-i İştihak”,

Recaizade Mahmud Ekrem: “Makber”, “Nevbahar”, “Bu da Bir Şi’r-i Muhzin-i Diğer”, “Tasvir”, “Yakacıkda Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Alemi”, “Vicdan”, “Yad Et”, “Nijad Ekrem”,

Tevfik Fikret: “Nefi”, “Ramazan Sadakası”, “Abdülhak Hamid”, “Sis”,

“Haluk’un Bayramı”, “Mavi Deniz”, “Ferda”, “Balıkçılar” “Verin Zavallılara”,

Halid Ziya: “Mezar”, “Mai ve Siyah”, “Fırtına”,

Nabizade Nazım: “Anadolu Hisarında Mezarlık”.

11.Son olarak elimizdeki antolojilerin birbirinden etkilenmeleri hususuna değinecek olursak, nesir sahasında Tanzimat dönemi için örnek alınan eserin Ebüzziya Tevfik’in “Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye”si olduğunu söyleyebiliriz. Ancak nazım sahasında böyle bir eser tespit etmemiz mümkün değildir. Tüm nazım antolojilerinde tekrar edilen bazı ortak örnekler bulunmasına rağmen hepsi birbirinden farklı özellikler taşımaktadır.

Günümüzde söz konusu dönemler için oluşturulmuş antolojilerde yer alan örneklerle, bizim ele aldığımız eserlerde bulunan örneklerin paralellikler taşıdığını görmekteyiz. Örneğin “Batı Tesirinde Türk Edebiyatı Antolojisi” ile “Şiir Tahlilleri I” bu yargımızı destekler mahiyettedir. Dolayısıyla geçmiş dönemlere ait beğeni anlayışlarının günümüze aktarılmasında bu antolojilerin de büyük rolü olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- Asar-ı Meşahir, Mustafa Reşid, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul 1303
- Edebiyat-ı Cedide, Reşid Süreyya, Sancakçıyan Matb., İstanbul 1328
- Güzel Yazılar, Süleyman Şevket Tanlı, Matbaa-i Amire, İstanbul 1336-1339
- Hadikatül Üdeba (cüz 1-2), Emin Osman, Matbaa-i Aramyan, İstanbul 1299
- Harabat, Ziya Paşa, Matbaa-i Amire, İstanbul 1291-1292
- Mahşerün Nefais, Faik Esad Andelip, Kasbar Matb., İstanbul 1313
- Milli Edebiyata Doğru, Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Nefaset Matb., İstanbul 1918
- Modern Türk Edebiyatı'nın Ana Çizgileri, Kenan Akyüz, İstanbul 1990
- Muharrerat-ı Nadire yahut Hazine-i Müntahabat, Faik (Reşad)-İhya Efendi Hafidi, 2.baskı, Kasbar Matb., İstanbul 1307
- Müntahabat-ı Bedayi-i Edebiye (nazım kısmı), Bulgurluzade Rıza, Mürettibin-i Osmaniye Matb., İstanbul 1325, (nesir kısmı), Sancakçıyan Matb., İstanbul 1328
- Müntahabat-ı Cedide, Mustafa Reşid, kısım-ı evvel, Civelekyan Matb.-Dikran Matb.,1302, Kısım-ı sani (nazım), Karabet ve Kasbar Matb.,1303
- Nefais-i Edebiye, Midhat Cemal Kuntay, Araks Matb., İstanbul 1913
- Numune-i Edebiyat-ı Osmaniye, Ebuzziya Tevfik, 4. baskı, İstanbul 1380

Safiye AKDENİZ

Osmanlı Edebiyatı Numuneleri, Mehmet Celal, Matbaa-i Safa ve Enver,
İstanbul 1312

Resimli Müntahabat-ı Edebiye, Refet Avni-Süleyman Bahri, Kanaat Matb.,
İstanbul 1335

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 7. cilt, Dergah Yay., İstanbul 1990

Türk Edebiyatı Numuneleri, Hıfzı Tevfik Gönensay, Hasan Ali Yücel,
Hammamizade İhsan, Milli Matb., İstanbul 1926